

hozható kapcsolatba az identitás kérdése. Emellett pedig még kulcsfontosságúvá válik a nyelv kérdése is, ugyanis az ukránok (egy részük legálábbis) arra törekszik, hogy az ukrán nyelvet ne tartsák kisorosz nyelvnek. Németh Orsolya ebben a kérdésben ellentétet mutat fel a csecsenek és az ukránok között: míg a csecsenek vallási alapon akarták megkülönböztetni magukat az oroszoktól, addig az ukránoknál a vallás helyett a nyelv veszi fel az identitásképző funkciót.

Az utolsó tárgyalat ország Fehéroroszország. Az itteni helyzet kapcsán a legtöbb riporterirő arra keresi a választ, hogyan válhatott egy szinte minden külső szemlélő által agresszívnek és diktátornak tartott ember népszerű vezetővé. Ugyanez a kérdés vetődött fel a Putyin-fenomen vizsgálata során is. A legtöbben arra a következtetésre jutnak, hogy Fehéroroszországban az identitásprobléma a döntő, ami szorosan összekapcsolódik a nyelv kérdésével is, hiszen sokan nem is beszélnek a fehéroroszt. Az identitás problémáját mutatja az is, hogy itt sokkal gyengébb volt az ellenállás a szovjet befolyással szemben, mint a többi térségben.

A fent említett problémák csak ízelítők a monográfiából, amely rendkívül részletesen és következetesen mutatja be a volt Szovjetunió területeit és az itt élő népeket. Németh Orsolya monográfiája hiánypótló mű, mivel általa egyrészt képet kapunk a lengyel tényirodalom egy konkrét témakörrel foglalkozó műcsoportjáról, másrészt pedig olyan vidékekre kalauzol el bennünket, amelyekről vagy fogalmunk sincs, vagy pedig téves képet őrzünk róluk. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy a tényirodalom népszerűsége és fontossága abban áll, hogy a megtapasztalt valóság a legvadabb fikciónál is érdekfeszítőbb lehet.

KOCSIS ADRIENN

KÁLMÁN C. György. „*Dehogyan terem citromfán*”: *Irodalomelméleti írások*. Budapest: Balassi Kiadó, 2019. 238.

Kálmán C. György tanulmánykötete rövidebb irodalomelméleti írásokból áll. A szerző szándéka, hogy közelebb vigye olvasóját az irodalomelmülethez. Nem célja a végleges válaszadás, sokkal inkább a több oldalról, több szem-

szögből való láttatás. Feladata nem is olyan egyszerű, hiszen a sémákból, a kereteből való ki-mozdítás nem kis vállalkozás. A kérdések mezejére lépni mindig kockázattal jár, bár végigolvasva a kötetet, talán nem nagyobb kockázattal, mint a berögzült meggyőződéseink mellett kiállni (hiszen az effajta látásmód nem szül újat, csak ismétli a régít).

Az *Irodalomtörténet-írási bonyodalma*k című fejezet egyik gócpontja a kánon és az eredet viszonya. A kánonnak van kiindulópontja, ennél fogva eredete és története. Mi az alapja az eredetnek, hogyan határozzuk meg? Fontos, hogy az első megjelenés (a „felfedezés”) nem feltétlenül (többnyire nem) egyenlő az eredettel. Célunk egy eredeti lista fellelése? Ez a szándékunk hamar meg-hiúsulna, mivel a kánon soha nem egy, hanem rétegződik, osztozik. A második tételünk, hogy az irodalom egy folyamat következménye. Kálmán C. azokat a tényezőket vizsgálja, amelyek ezt a folyamatot befolyásolják, azokat a csomópontokat keresi, ahonnan bizonyos változások elindultak (később, a *Teória* című fejezetben ismét visszatér a problémához): ilyen például a hetvenes évek fordulata a prózában (Esterházy vagy Tandori írásmódja). A következő kisebb tanulmányban az értelmezés és az elmélet kapcsolatáról olvashatunk. A középiskolában és az egyetemen is egy vezérfonal mentén értelmezzünk, ezáltal megfelelünk bizonyos konvencióknak. Kálmán C. egy kölcsönösen hasznos kapcsolatot fel-tételez elmélet és értelmezés között, s ahogyan az a gondolatmenetéből kibontakozik: az elmélet nem segít az értelmezésben, mivel eleve benne van, része annak.

A második fejezet a narratológia elbeszélői szövegektől való elmozdításával nyit, s felteszi a kérdést, hogy mi történik akkor, ha lírára, drámára, értekező szövegekre alkalmazzuk. A szerző példaként említi a romantika korát, ahol pontosan a műnemi határok fellazítása volt a cél (az elbeszélés lírai, a líra pedig elbeszélő jellegű). A műfajok (és elnevezések), a műfajmegjelölések körülötti viták szintén ebben a fejezetben kapnak teret. Kálmán C. kiemeli az átláthatóságért való küzdelmet, melynek célja van, különösen az értelmezés, az oktatás vonatkozásában. Az iskolákban a mai napig meghatározó része például egy verselemzésnek a műfaj megjelölése. Azonban a műfaj meghatározásával ismét a kategorizálás

problémájával szembesülünk, vagyis a műfaj meghatározza az értelmezést, szabályrendszerrel állít fel. Tehát ismét a sémáknál járunk. Ugyanakkor az is lényeges, hogy bizonyos szinten szükség van keretekre. Egyáltalán miről tudnánk beszélni, ha nem lennének meghatározások, ha nem lennének definíciók, sajátosságok? Ez valamiképp azt bizonyítja, hogy a fogalmi keretadás mégis szükséges, ugyanakkor szükséges a felülvizsgálat, az értő viszonyulás.

A következő nagyobb egység egyik vizsgálódási pontja a jegyzetek (kommentárok) és a szöveg viszonya. Részben hierarchikus ez a viszony, hiszen a lábjegyzet egyik funkciója, hogy kiegészítse, esetleg részletezze a főszöveget (a szintén ebben a fejezetben található *Paratextusok és ideológia* című tanulmányban Kálmán C. ezt úgy fogalmazza meg, hogy a jegyzet felettünk áll, többet tud rólunk). Ugyanakkor izgalmas az Esterházy-mű (*Termelési-regény*) példája, ugyanis a műben a lábjegyzetek többségben vannak a főszöveghez képest, s ezzel Esterházy pontosan a hierarchiát kérdőjelezi meg (jelen esetben fel is számolja). A következőkben Kálmán C. arról ír, hogy a példázat, a *mise en abyme*, a metafora hogyan válnak (más cselekményű) belső történetté, s arról, hogy egyáltalán hogyan lehet egymás mellett értelmezni e három fogalmat.

Érdekes kérdés korunkban, hogy az internet világának köszönhetően, hogyan alakul szerző és olvasó kapcsolata. Alakulnak-e bármilyen irányba a műnemek (például változik-e a líra)? Változik-e a kánon (s egyáltalán az alakulás módja)? Tény, hogy az irodalmi kommunikációban betöltött szerepek elmozdulhatnak. Az internet korában a laikusokból (csak jelezném, hogy később ez a fogalom is problémássá válik a tanulmánykötetben) hirtelen „kritikus” válhat, a kritikus pedig adott esetben a laikusok szemében „laikus-sá”, hiszen minden eddiginél nagyobb teret nyer a hozzászólás, a véleménynyilvánítás. A szerző nevezett ismerheti az olvasóját, az olvasó tanúja lehet egy mű megszületésének. A kollektivitás – az olvasók közös irodalomfogyasztása és a közös alkotás – döntő szerephez jut.

Végezetül a laikus–profi oppozícióról. Mi alapján hozzuk létre ezt a két kategóriát? Egyáltalán ki hozza ezeket létre? Kálmán C. megjegyzi, hogy nincs tisztán profi olvasó. Az átjárhatóság ugyanakkor nem biztosított mindkét oldalról.

A profi olykor lehet laikus, de a laikus pontosan a hiányosságai miatt nem válik profivá. A profi azért akar laikus lenni, hogy olyan területeket hódítson meg, amelyek számára ismeretlenek.

Összességében elmondható, hogy jelen tanulmánykötet fő erénye a kérdezés. Ezáltal a szerző mozgásban tartja a szövegét, párbeszédet kezdeményez az olvasójával. Olybá tűnik, hogy a rendteremtés igényével lép fel, ennek érdekében kérdéseket tesz fel, továbbgondolásra sarkall, s vállalja azt a „kockázatot”, hogy olvasójának a tanulmánykötet végére érve magának is több kérdése lesz, mint állítása.

MAYER LISA

GYULAI ÉVA. Régi Diárium: Clementis János fancsali evangélikus lelkész naplója, 1719–1760. Officina musei 25. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 2018. 404.

Gyulai Éva a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézetének oktatója és a Herman Ottó Múzeum történetész-muzeológusa, fő kutatási területe a 16–17. századi művelődéstörténet, a kora újkori gazdaságtörténet és a történeti muzeológia. Szerteágazó érdeklődésének újabb állomása a 2018-ban megjelent *Régi diárium – Clementis János fancsali evangélikus lelkész naplója, 1719–1760* című munkája. A szövegkiadás két nagyobb részből áll: előbb három rövidebb terjedelmű tanulmányban ismerteti a Clementis család több generációra visszamenő történetét, Clementis János életét, a diárium megírásának körülményeit, majd közreadja Clementis János latin nyelvű naplójának digitalizált másolatát és annak magyar nyelvű fordítását.

A *Clementis János naplója (1719–1760)* című első fejezetben Clementis fennmaradt hagyatékának műfaji besorolására törekszik. Ez nem egyszerű feladat, hiszen a kéziratot különféle források alkotják, szövegének egyharmada időrendben lejegyzett emlékeztetőt és naplóbejegyzést tartalmaz. A napló kezdeti részében fancsali lelkészi működésének legfontosabb történéseit jegyzi le *pro memoria*-formában. Ehhez szorosan kapcsolódnak a szintén a prédikátor által vezetett anyakönyvek, amelyekbe 1737. szeptember